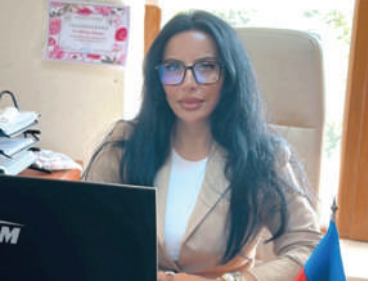

Azərbaycan dilinin qarşısında duran çağırış: köhnəlmiş sözlərin dildə yenidən işlənməsi

Azərbaycan dili əsrlər boyu formalaşaraq bu günə gəlib çıxan zəngin, çoxqatlı bir mədəni sistemdir. Lakin bu sistem müasir dövrdə sürətli dəyişikliklərin təzyiqi altındadır. Qloballaşma, informasiya texnologiyalarının geniş yayılması, sosial şəbəkələrin gündəlik ünsiyyətə hakim kəsilməsi dilin təbii axarını sürətləndirir, eyni zamanda, onun daxili tarazlığını sarsıda bilən meyllər yaradır. Bu meyllərdən biri də köhnəlmiş sözlərin dildən tədricən sıxışdırılması, passivləşməsi və yerini çox vaxt zərurət olmadan əcnəbi sözlərin tutmasıdır.

Bu gün şəhər mühitində, xüsusilə gənclər arasında gündəlik danışığda "start vermək", "update etmək", "planı cancel etmək", "trendləri izləmək" kimi qarışıq ifadələr adi hal alıb: "Dilin bu cür hibridləşməsi bir tərəfdən müasir dünyanın reallıqları ilə təmasın göstəricisidir, digər tərəfdən isə milli dilin öz ifadə imkanlarına qarşı laqeyd münasibətin əlamətidir. Halbuki Azərbaycan dilində bu anlayışların çoxu üçün qarşılıq var və həmin qarşılıqlar tək-cə mənə baxımından deyil, üslubi və emosional çalarları ilə də daha zəngindir. Dilin imkanları istifadəsiz qaldıqca sanki köhnəlir, köhnəldikcə də unudulur. Vaxtilə işlək olmuş sözlər yavaş-yavaş yalnız lüğətlərin səhifələrində və klassik ədəbiyyatın sətirələrində qalır.

Köhnəlmiş sözlərin sıradan çıxması sadəcə leksik dəyişiklik deyil, həm də mədəni yaddaşın zəifləməsidir. Çünki hər bir söz müəyyən dövrün həyat tərzini, mə-nəvi dəyərlərini, insan münasibətlərini əks etdirir. Məsələn, klassik mətnlərdə tez-tez rast gəlinən "xiffət", "xəlvət", "mütaliə", "məhəbbət", "kifayət", "mərhə-mət" kimi sözlər yalnız anlayış bildirmir, həm də müəyyən üslubi zəriflik, emosio-nal dərinlik yaradır. Bu sözlərdən imtina etdikcə dil daha mexaniki, daha quru bir ifadə vasitəsinə çevrilir. Halbuki dil yalnız informasiya ötürən alət deyil, həm də duyğu yaradan, münasibət formalaşdıran, estetik zövq oyadan canlı orqanizmdir.

Müasir ədəbiyyat və publisistika bu baxımdan xüsusi məsuliyyət daşıyır, me-dia mühiti də dilin taleyində həlledici rol oynayır, habelə təhsil sistemi bu prose-sin daha dərin qatını təşkil edir.

Ailə mühiti də unudulmamalıdır. Nə-sillərarası ünsiyyətdə köhnəlmiş sözlərin təbii şəkildə qorunub saxlanması dilin canlı qalmasının ən sağlam yollarından bi-ridir. Nənə-babaların danışığında eşidilən ifadələr, xalq arasında dolaşan deyimlər dilin köklərini gələcək nəsillərə ötürür. Şə-hər həyatının sürəti və texnoloji ünsiyyət formaları bu təbii ötürülməni zəiflətdikcə dilin canlı damarları da nazilir. Bu baxım-dan ailə daxilində ana dilində zəngin ünsiyyət qurmaq tək-cə mədəni deyil, həm də milli məsuliyyət daşıyır.

Dil daim dəyişən bir sistemdir və bu dəyişmə labüddür. Məsələ dəyişmənin istiqamətindədir. Köhnə ilə yeninin qarşı-durması, əslində, süni problemdir. Əsas məsələ onların uzlaşdırılmasıdır. Müasir dünyanın anlayışlarını ifadə edərkən mil-li dilin köklərindən gələn sözlərə yeni mə-na çalarları vermək, onları yeni kontekst-lərdə işlətmək mümkündür. Bu zaman dil nə qapalı qalır, nə də öz simasını itirir. Əksinə, həm açıq, həm də özünə sadıq olur. Azərbaycan dilinin qarşısında duran çağırışlardan biri də məhz budur: dəyi-şən dünyaya uyğunlaşarkən öz daxili yaddaşını itirməmək, köhnə sözləri mu-zey eksponatı kimi qorumaq yox, onları canlı ünsiyyətin bir parçasına çevirmək. Dile bu cür yanaşma milli kimliyin qorun-masının ən incə, amma ən təsirli yoludur.

Şamama QABİLQIZI
AMEA Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun İctimaiyyətlə əlaqələr
şöbəsinin əməkdaşı